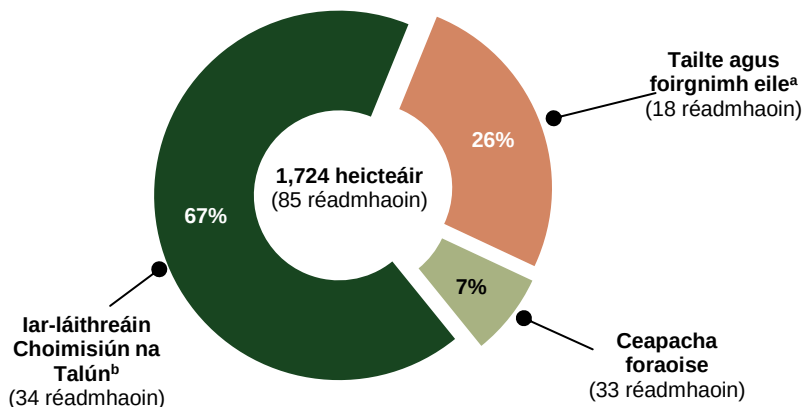

10 Bainistíocht eastáit sa Roinn Talmhaíochta, Bia agus Mara

- 10.1** Tá punann eastáit luachmhar agus éagsúil de 85 cinn d'fhoirgnimh agus de cheapacha talún (1,724 heicteár) ag an Roinn Talmhaíochta, Bia agus Mara, suite ar fud an Stáit (féach Fíor 10.1).¹
- 10.2** Go ginearálta, bíonn talamh agus foirgnimh i seilbh ranna Rialtais agus comhlachtaí eile earnála poiblí chun cabhrú le seirbhísí poiblí a sholáthar agus chun rannchuidiú lena gcuspóirí straitéiseacha foriomlána a bhaint amach. Ba cheart an talamh ar fad agus na foirgnimh ar fad atá faoi úinéireacht an Stáit agus atá faoi smacht roinne nó a bhfuil roinn i gceannas air nó orthu a chur ar áireamh i ráiteas na roinne sin faoin staid airgeadais.²
- 10.3** Is príomhghné de chóras bainistíochta airgeadais maith é planáil éifeachtach maidir le sócmhainní a fháil, a chosaint, a úsáid, a choinneáil agus (nuair is cuí) a dhiúscairt.³ Rinneadh an scrúdú seo lena fháil amach
- an mbainistíonn an Roinn a punann go gníomhach, ag súil le rioscaí gaolmhara agus á chinntiú go gcuireann cothabháil shásúil ar na réadmhaoine
 - an dtugann an Roinn cuntas cruinn ar a punann réadmhaoine iomlán de réir na gnáthnósanna imeachta airgeadais poiblí agus treoirlínte na Roinne Caiteachais Phoiblí, Seachadta ar an bPlean Forbartha Náisiúnta, agus Athchóirithe.

- 10.4** Mar chuid den scrúdú, roghnaíodh sampla de 14 cinn d'fhoirgnimh agus de cheapacha talún (661 heicteár nó 38% de phunann na Roinne san iomlán) don athbhreithniú. Áirítear leis sin cuairteanna ar an láithreán ag an bhfoireann scrúdaithe.

Fíor 10.1 Tailte agus foirgnimh faoi úinéireacht an Stáir atá rialaithe nó bainistithe ag an Roinn

Foinse: Vóta 30 Cuntas Leithreasa Talmhaíochta, Bia agus Mara 2022

- Nótaí:
- a Féach míreanna 10.24 agus 10.25 le haghaidh miondealú ar thailte agus foirgnimh eile.
 - b Bunaíodh Coimisiún Talún na hÉireann (CTÉ) sa bhliain 1881 mar chomhlacht socraithe cíosa agus forbraíodh é ina dhiaidh sin de réir dlí ina ghníomhaireacht ceannaigh ag tionóntaí. Díscaoileadh CTÉ sa bhliain 1999 mar thoradh ar fhorálacha an Achta um Choimisiún Talún na hÉireann (Díscaoileadh), 1992. Aistríodh talamh uile agus réadmhaoine eile CTÉ (seachas cearta iascaireachta agus iascaigh) chuig an Aire Talmhaíochta, Bia agus Mara.

1 Tá talamh agus foirgnimh ag sé Ionad Iascaigh Cuain (IICanna) dílsithe don Aire Talmhaíochta, Bia agus Mara. Tá reachtaíocht á hullmhú faoi láthair chun feidhmeanna na IICanna a thabhairt le chéile leis an Roinn, agus tiocfaidh méadú suntasach ar shócmhainní na Roinne amach anseo dá bhrí sin. Féach Tuarascáil Speisialta 82 — [Bainistíocht Airgeadais agus Tuairiscithe le haghaidh Ionad Iascaigh Cuain](#).

2 Foráiltear le [Ciorclán 22/2022: Ceanglais Cuntas Leithreasa 2022](#) (An Roinn Caiteachais Phoiblí, Seachadta ar an bPlean Forbartha Náisiúnta, agus Athchóirithe) gurb amhlaidh, áit ina bhfuil úinéireacht talún agus foirgneamh (a) dílsithe in Oifig na nOibreacha Poiblí (OOP) nó (b) dílsithe san Aire, ach rialaithe/bainistithe ag OOP, a chuirtear ar áireamh iad sna cuntais do OOP.

3 Nósanna Imeachta um Airgeadas Poiblí, Rannán B.1.22, An Roinn Caiteachais Phoiblí, Seachadta ar an bPlean Forbartha Náisiúnta, agus Athchóirithe.

Bainistíocht eastáit

- 10.5** Is sócmhainní luachmhara iad talamh agus foirgnimh agus caithfear iad a bhainistiú go héifeachtach. Ba cheart córas bainistíochta réadmhaoine éifeachtúil a bheith i bhfeidhm chun monatóireacht agus bainistíocht a dhéanamh ar shócmhainní den sórt sin, agus teastaíonn comhthiomsú agus cothabháil na sonraí bunúsacha maidir leis na sócmhainní ina leith sin (féach Fíor 10.2).

Fíor 10.2 Bunriachtanais sonraí le haghaidh bainistíocht eastáit éifeachtach

Ba cheart príomhshonraí faoi gach catagóir réadmhaoine atá faoi úinéireacht na Roinne a choinneáil i gcóras bainistíochta eastáit, amhail

- An láithreán díreach
- luach na réadmhaoine
- méid an láithreáin
- teideal bunúis úinéireachta
- na mionsonraí ar Chlárlann na Talún
- achar aon fhoirgnimh, cineál foirgnimh agus úsáid reatha
- mionsonraí faoi aois na bhfoirgneamh agus faoin mbail atá orthu
- na saoráidí atá ar fáil, lena n-áirítear cineál gach spáis/seomra
- mionsonraí faoi chlár oibreacha caipitil agus cothabhála atá críochnaithe, atá ar siúl agus/nó atá beartaithe
- sonraí bainistíochta saoráidí
- sceidil de shuirbhéanna láithreáin atá beartaithe agus curtha i gcrích
- mionsonraí faoi aon éasúintí nó oibleagáidí (e.g., móinchearta agus cearta féaraigh)^a

Foinse: Oifig an Ard-Reachtair Cuntas agus Ciste

Nóta: a Is éard atá i gceist le móincheart ná an ceart moin chun agus smúdar portaigh a bhaint, a scaipeadh agus a thógáil ó láithreán áirithe nach bhfuil faoi úinéireacht shealbhóir an mhóinchirt.

- 10.6** Níl córas bainistíochta eastáit láraithe i bhfeidhm ag an Roinn. Tá bainistíocht a punainne scaipthe thar roinnt rannóg laistigh den Roinn, ag brath ar chatagóir na réadmhaoine.

Bainistíocht riosca

- 10.7** Ba cheart rioscaí a bhaineann le punann réadmhaoine mór a shainathint trí phróiseas measúnachta ina mbreithnítear an dóchúlacht go dtarlóidh eachtra agus a tionchar dóchúil. Ba cheart torthaí an phróisis sin a ghabháil go foirmiúil ar chlár rioscaí ba cheart bearta rialaithe a shannadh d'úinéir riosca cuí.

- 10.8** Níl aon rioscaí a bhaineann go sonrach lena punann réadmhaoine ar chlár rioscaí na Roinne. Ní ghabhtar ann ach rioscaí a bhaineann le bainistíocht sócmhainní ginearálta agus le rialú rochtana fisiciúla. Seo a leanas na rioscaí a d'fhéadfadh a bheith bainteach leis na réadmhaoine.
- Bainistíocht sócmhainní (ísealráitíl) — riosca go ndéanfaí mí-leithroinnt ar na sócmhainní atá in úsáid timpeall na Roinne nó nach ndiúscrófaí iad go cuí.
 - Rialú rochtana fisiciúla (meánráitíl) — mura mbeadh bearta slándála cuí i bhfeidhm, d'fhéadfadh go mbeadh rochtain fhisiciúil ag pearsanra neamhúdaráithe. Ní mór gach láithreán de chuid na Roinne a chosaint chun rochtain neamhúdaráithe a chosc.
- 10.9** Maidir leis na rioscaí rialaithe rochtana fisiciúla ar chlár rioscaí na Roinne, tá siad ábhartha agus cuí d'fhoirgnimh atá á n-áitiú ag an Roinn. Ní théann siad i ngleic le rioscaí cúngaigh fhéideartha ná le húsáid neamhúdaráithe/neamhrialaithe foirgneamh neamháitithe nó talún neamháitithe.
- 10.10** Luaigh an Roinn go bhfuil réadmhaoine ar leith ann, ar nós portach, atá neamhfhálaith agus gan aon struchtúr fisiceach chun idirdhealú a dhéanamh idir ceapacha, ar ina leith a cheapann an Roinn nach féidir iad a chosaint go fisiciúil.

Athbhreithniú ar shamplaí de thailte agus foirgnimh

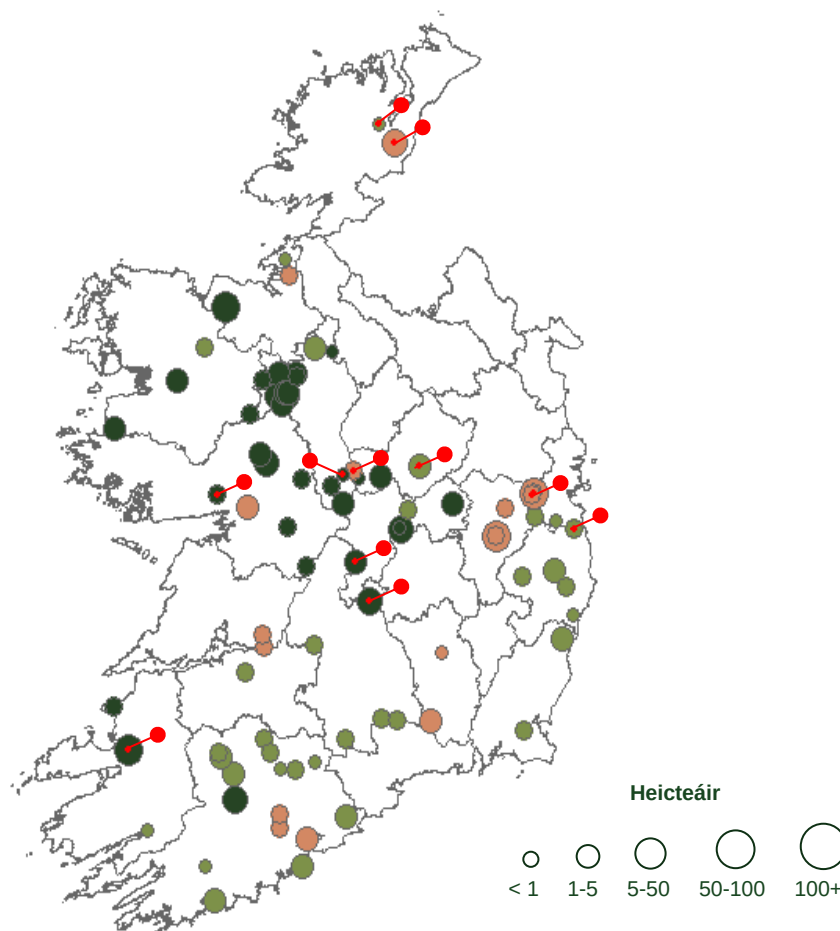
- 10.11** Roghnaíodh sampla de 14 cinn d'fhoirgnimh agus de cheapacha talún atá suite ar 12 láithreán ó liosta na Roinne maidir le cuairteanna scrúdaithe. Fuair an fhoireann scrúdaithe amach maidir le ceann de na láithreáin a roghnaíodh, atá liostaithe mar cheapach foraoise ar chlár sócmhainní na Roinne mar áit i nDarú, Co. Laoise, nach raibh an Roinn in ann mionsonraí an láithreáin a chur ar fáil. Ní raibh sé soiléir an raibh an cheapach sin ina cheapach a bhí faoi úinéireacht cheana féin agus ba cheart a bhaint ón gclár sócmhainní, nó an raibh láithreán faoi úinéireacht riamh ar an láithreán seo. Bhain an Roinn í sin óna clár sócmhainní ó shin.
- 10.12** Dúirt an Roinn go ndearna sí athbhreithniú ar na ceapacha foraoise atá liostaithe ar a clár sócmhainní lena dheimhniú go bhfuil gach cheapach faoi úinéireacht ina n-iomláine. Déanfar stádas an láithreáin sin amach mar chuid den athbhreithniú seo.
- 10.13** Léirítear i bhFíor 10.3 láithreán gach réadmhaoine atá faoi úinéireacht na Roinne, chomh maith leis na 13 cinn de thailte agus d'fhoirgnimh ag an 11 láithreán ar tugadh cuairt orthu mar chuid den scrúdú seo.

Clárúchán teidil

- 10.14** Tá sé éigeantach go gcláraíonn údarás stáit talamh a fhaightear i ndiaidh an 1 Eanáir 1967 le Clárlann na Talún.¹ Fuarthas amach sa scrúdú, maidir leis na 13 cinn d'fhoirgnimh agus de cheapacha talún,
- gur cláraíodh ocht gcinn i gceart
 - nach bhfuil trí cheapach foraoise agus iarláithreán amháin de chuid Choimisiún na Talún taifeadta ar Chlárlann na Talún
 - gur cláraíodh láithreán Choimisiún na Talún amháin i bpáirt — níl ach 1.61 heicteár as a 44.7 heicteár cláraithe.

¹ An tAcht um Chláir Teidil, 1964.

Fíor 10.3 Láithreacha thailte agus fhoirgnimh na Roinne^a

Foinse: An Roinn Talmhaíochta, Bia agus Mara. Anailís ó Oifig an Ard-Reachtair Cuntas agus Ciste.

Nóta: a Eochair léarscáile

- Tailte iar-Choimisiún na Talún
- Ceapacha foraoise
- Saotharlanna agus réadmhaoine eile
- Thug an fhoireann scrúdaithe cuairt ar láithreáin.

Tailte iar-Choimisiún na Talún

- 10.15** Is iad na tailte a fuair an Roinn le huacht ó iar-Choimisiún na Talún an chatagóir réadmhaoine is mó, agus í cothrom le 67% (1,155 heicteár) de phunann talún na Roinne faoi dheireadh na bliana 2022. Tá na tailte sin rangaithe mar thailte neamh-thalmhaíochta agus is tailte portaigh iad den chuid is mó.
- 10.16** Nuair a díscailleadh Coimisiún na Talún, ní raibh clár ar bith ar fáil maidir le tailte a bhí faoi úinéireacht na Roinne nó faoi bhainistiú an Choimisiúin. Thug an Roinn faoi chlár a chur le chéile agus shainithin sí thart ar 2,660 heicteár de thalamh neamh-thalmhaíochta, ar diúscaíodh níos mó ná a leath ó shin i leith.
- 10.17** Dúirt an Roinn go raibh sé ar intinn aici na tailte sin go léir a dhiúscairt. Tá an chuid is mó den talamh atá fágtha, áfach, faoi réir móinchearta a dháil iar-Choimisiún na Talún nó faoi réir cearta féaraigh, a fhágann nach bhfuil sé éasca déileáil leo.

10.18 Is féidir le móinchearta a bheith

- bainteach (i.e., nasctha) le háit chónaithe áirithe a bhfuil ceart ag an úinéir móin a bhaint in áit áirithe di le haghaidh ídiú pearsanta an teaghlaigh, nó
- ar teachtadh i gcomhlán, áit a bhféadfaidh úinéir na ceapaí móin a bhaint chun críocha tráchtála.

10.19 Luaigh an Roinn go bhfuil an dá chineál móinchirt leithroinnte ag iar-Choimisiún na Talún. Fuarthas amach sa scrúdú nach bhfuil clár sealbhóirí móinchirt ag an Roinn le haghaidh na réadmhaoin sin. Dá bhrí sin, níl a fhios aici cé leis an ceart rochtana ar na tailte sin, agus mar gheall air sin, níl rialú iomlán aici ar na sócmhainní sin. Ní dhéanann foireann na Roinne monatóireacht ar leibhéil na gníomhaíochta bainte móina ag láithreáin.

10.20 Dúirt an Roinn nach raibh sé riamh mar bheartas ag iar-Choimisiún na Talún móinchearta agus cearta féaraigh a bhainistiú i ndiaidh leithroinnte/dílsithe. Dúirt sí chomh maith, áit ar leithroinn iar-Choimisiún na Talún móinchearta, go bhfuil taifead (i bhformáid pháipéir) aici, ag leibhéal comhaid eastáit, de na daoine ar leithroinneadh na cearta sin orthu ar dtús. Chuir an Roinn in iúl freisin nach bhfuil aon oibleagáid ar shealbhóirí móinchirt móin a bhaint.

10.21 Bhí cúig láithreán ar thug an fhoireann scrúdaithe cuairt orthu ina láithreáin de chuid iar-Choimisiún na Talún. Bhí fianaise ann go ndearnadh móin a bhaint ar thrí cinn de na láithreáin sin — bhí conraitheoir tríú páirtí ag ceann amháin de na portaigh ar an láithreán ag baint móina le hinnealra speisialaithe ar lá na cuairte.

10.22 Tá an láithreán is mó de chuid iar-Choimisiún na Talún suite i mBaile Uí Dhoinnléibhe i gContae Chiarraí (285 heicteár). Tugadh faoi deara le linn cuairt a thug an fhoireann scrúdaithe ar an láithreán

- gur limistéar suntasach de thalamh sléibhtiúil neamhiata é
- go n-oibríonn seachtar feirmeoirí ‘coimíneacht’ le móinchearta agus cearta féaraigh
- go bhfuil cuid den láithreán comhdhéanta de raon míleata, ach dúirt an Roinn nach bhfuil sé á úsáid le blianta beaga anuas ag Óglaigh na hÉireann
- go bhfuil cuid den láithreán comhdhéanta de limistéar faoi chaomhnú speisialta agus go bhfuil roinnt séadchomharthaí náisiúnta ar an talamh.

10.23 Rinne an Roinn go leor iarrachtaí na tailte a dhiúscairt thar roinnt blianta, ach theip uirthi mar gheall ar easpa suime. Áiríodh leo sin iarrachtaí an talamh a aistriú chuig na feirmeoirí mar aon leis na cearta féaraigh, ach níorbh fhéidir leis na faighteoirí teacht ar chomhaontú maidir le roinnt na talún.

Tailte agus foirgnimh eile

10.24 Coinnítear talamh agus foirgnimh eile na Roinne ar chuspóirí éagsúla, agus áirítear leo sin tailte ag Bacastún (feirm Bhacastúin agus campas saotharlainne Bhacastúin) i gCo. Chill Dara — an réadmhaoin is mó de chuid na Roinne sa chatagóir seo, agus í cothrom le 150 heicteár.

- 10.25** Áirítear leo chomh maith cúig shaotharlann tréidliachta réigiúnacha (i gContae Chorcaí, i gContae Chill Chainnigh, i gContae Luimnigh, i gContae Shligigh agus i gContae na hIarmhí); saotharlann tástála fola i gContae Chorcaí, saotharlann eolaíochta déiríochta i gContae Luimnigh, ionad tástála prátaí i gContae Dhún na nGall; coláistí Teagaisc i gContae na Gaillimhe agus i gContae Chill Chainnigh; agus Inis Sionnach i gCo. Chorcaí.

Tailte ag Bacastún

- 10.26** Tá campas saotharlainne Bhacastúin agus feirm Bhacastúin suite ar thailte faoi úinéireacht na Roinne. Déantar an campas saotharlainne agus na foirgnimh atá suite laistigh dá theorainneacha a bhainistiú ag OOP. Áirítear leis na foirgnimh sin Coimpléasc Lárnach Saotharlainne na Roinne agus foirgneamh riaracháin ina n-oibríonn baill foirne na Roinne.
- 10.27** Tá spás sa champas seo chomh maith don tSaotharlann Stáit, do shaotharlann fhóiréinseach nua (saoráid de chuid na Roinne Dlí agus Cirt), saoráid seirbhísí comhroinnte agus náiolainne. Cuireadh an foirgneamh saotharlainne fóiréinsí nua i gcrích le déanaí agus tá ionad sonraí earnála poiblí seirbhísí comhroinnte á thógáil faoi láthair ar an gcampas.

Feirm Bhacastúin

- 10.28** Oibríonn an Roinn feirm Bhacastúin agus tá oifigí agus foirgnimh feirme ar áireamh inti. Shainaithin an fhoireann scrúdaithe teach feirme Seoirseach (thart ar 235 mhéadar chearnacha) le linn na cuairte ar an láithreán agus fuair sí nach raibh taifead déanta de ar chlár sócmhainní na Roinne ná ar chlár sócmhainní OOP.
- 10.29** Dúirt an Roinn go bhfuil maor na feirme ina chónaí sa teach feirme Seoirseach, agus chuir sí in iúl nach bhfuil aon chomhaontú tionóntachta i bhfeidhm mar tá sé riachtanach sa phost go mbíonn maor na feirme ina chónaí ar an bhfeirm. Dúirt an Roinn chomh maith gur cuireadh ar chlár sócmhainní na Roinne é.

Cotáiste Steach Cuimne

- 10.30** Tá Cotáiste Steach Cuimne suite ar na tailte ag Bacastún (in aice le feirm Bhacastúin) agus tá sé faoi úinéireacht na Roinne ó thart ar an mbliain 1961 i leith. Bhíodh oibrí feirme agus a theaghlach ina chónaí ann roimhe sin, agus ina dhiaidh sin bhíodh a bhaintreach ina cónaí ann go dtí 2011.
- 10.31** Tá comhaontú tionóntachta dlíthiúil — atá i bhfeidhm ó bhí an bhliain 2011 ann — ag an Roinn chun an réadmhaoin a ligean ar cíós do bhall foirne ar chostas cíosa bhliantúil ainmniúil €104 chun maolú a dhéanamh ar an réadmhaoin a fhágáil folamh ar feadh tréimhsí fada agus chun an réadmhaoin a sheachaint ó bheith tréigthe. Níor tháinig an scrúdú ar aon chuspóir ná beartas gnó soiléir atá i bhfeidhm maidir le húsáid an chotáiste. Dúirt an Roinn gur úsáideadh an cotáiste chun lóistín comhroinnte sealadach a chur ar fáil do bhaill foirne ar bhonn neamhfhoirmiúil ad hoc.
- 10.32** Tá togra á fhorbairt ag an Roinn faoi láthair lena dtabharfar tús áite do rochtain d'eolaithe ar cuairt chun tacú le comhoibriú idir-shaotharlainne lena leithéidí i dTuaisceart Éireann agus le ballstáit eile d'AE eile. Is éard a bheidh i gceist leis an togra sin ná athrú agus athchóiriú a dhéanamh ar an réadmhaoin chun í a dhéanamh níos oiriúnaí le húsáid mar lóistín sealadach gearrthréimhseach d'eolaithe ar cuairt agus creideann an Roinn go n-éascóidh an togra rannpháirtíocht ghníomhach i gcomhoibriú Thuaidh-Theas agus i ngníomhaíochtaí comhoibríocha AE.

Saotharlanna tréidliachta réigiúnacha

- 10.33** Áirítear cúig shaotharlann tréidliachta réigiúnacha ar chlár sócmhainní na Roinne. Le linn cuairt ar shaotharlann tréidliachta réigiúnacha, fuair an fhoireann scrúdaithe eallach ar le feirmeoir áitiúil é ar fhéarach ar chuid de thalamh na Roinne. Ní raibh comhaontú foirmiúil i bhfeidhm maidir le cearta féaraigh agus ní raibh ioncam gaolmhar ann ach oiread.
- 10.34** Dúirt an Roinn gur comhaontú ad hoc é sin atá i bhfeidhm le 20 bliain anuas ar a laghad, agus téann sé chun tairbhe don dá thaobh ós rud é go ndéantar cothabháil ar a ngort gan costas breise. Ní mheasann sí go bhfuil riosca éilimh ná teideal i leith cearta féaraigh ann. Dúirt an Roinn gurb amhlaidh, mar gheall go bhfuil sé in am athfhorbairt a dhéanamh ar an láithreán, atá sé ar intinn aici deireadh a chur leis an gcomhaontú le húinéir an eallaigh. Tabharfar dóthain ama, áfach, d'úinéir an eallaigh socrúcháin mhalartacha a dhéanamh do na hainmhithe.

Ionad tástála prátaí

- 10.35** Tá ionad tástála prátaí na Roinne suite ag Tops Farm, Ráth Bhoth, Co. Dhún na nGall, agus tá sé i bhfeidhm ó bhí an bhliain 1988 ann. Is í príomhfheidhm an ionaid síol miontiúbair réamhbhunúsach a tháirgeadh do rannpháirtithe i scéim deimhnithe prátaí síl na Roinne.¹ Úsáideann an t-ionad an talamh le haghaidh pórú prátaí, tithe gloine, polatholláin agus saotharlann tástála víris. Fuarthas amach le linn cuairt ón bhfoireann scrúdaithe ar an ionad go bhfuil dea-bhail ar an ionad agus go ndearnadh infheistíocht shuntasach (thart ar €212,500, CBL san áireamh) ar theach gloine sa bhliain 2022.

Ceapacha foraoise

- 10.36** Ó bhí 1989 ann, tá gníomhaíochtaí foraoise á ndéanamh ag Coillte, comhlacht Stáit tráchtála, a dhéanadh an Roinn roimhe sin.² Ag an am sin, aistríodh 396,000 heicteár d'fhoraois chuig Coillte. Choinnigh an Roinn 1,660 heicteár (202 réadmhaoín). Go luath sna 1990í, fuarthas amach i meastóireacht ar na réadmhaoine coinnithe gurbh amhlaidh, maidir le roinnt mhaith díobh, nach raibh luach athdhíolta réadúil acu, a bhí siad straitéiseach d'eastát foraoise Choillte nó a raibh leas caomhantais acu.
- 10.37** Sa bhliain 1993, chomhaontaigh an Aire le 134 réadmhaoín (833 heicteár) a aistriú chuig Coillte agus 12 réadmhaoín (450 heicteár) a aistriú chuig an tSeirbhís Páirceanna Náisiúnta agus Fiadhúlra. Dúirt an Roinn gur aistríodh roinnt réadmhaoine chuig Coillte le linn na mblianta idir an dá linn, ach bhí moill ar na haistrithe mar gheall ar fhadhbanna teidil agus dlí. I gcomhréir le Coillte, forbraíodh sásra chun na tailte a aistriú chuig Coillte sa bhliain 2015 agus cuireadh tús le haistriú na réadmhaoine a bhí fágtha.
- 10.38** Dúirt Coillte go dtuigeann sé gur tugadh rialú agus seilbh éifeachtach na 134 réadmhaoín do Choillte le héifeacht ón mbliain 1993, agus teideal dlíthiúil le haistriú ina dhiaidh sin. Ar an gcúis sin, rinne Coillte taifead ar na ceapacha foraoise sin mar chuid dá fhardal foraoise agus tá sé freagrach as bainistíocht a dhéanamh ar na ceapacha sin go leanúnach ón mbliain 1993 i leith.
- 10.39** Tá 33 cheapach foraoise (7% de phunann reatha na Roinne) ann a fhanann ar an taifead ar chlár sócmhainní na Roinne. Thug an fhoireann scrúdaithe cuairt ar thrí cheapach foraoise agus baill foirne Choillte in éineacht léi. Maidir leis na trí cheapach foraoise ar fad, ní raibh baill foirne Choillte ar an eolas go raibh na láithreáin faoi úinéireacht na Roinne, mar bhí siad á mbainistiú agus á rialú go hiomlán ag Coillte.

¹ Cuireann an scéim deimhnithe síl deimhniú ar fáil don cheannaitheoir go bhfuil lipéad ceart ar an síol, go bhfuil sé ar ardchaighdeán agus go bhfuil sé saor ó mhórlotnaidí agus ó ghalair.

² Bunaíodh Coillte faoin Acht Foraoiseachta, 1988, mar chuideachta príobháideach theoranta a bhí cláraithe faoi Acht na gCuideachtaí, 1963-86, agus a bhí faoina réir.

- 10.40** Fuarthas amach le linn cuairt ar cheapach foraoise in Áth na Sceire, a taifeadadh mar láithreán amháin ar chlár sócmhainní na Roinne, go raibh dhá láithreán ar leith ann — ceann amháin i mbaile fearainn Leacan agus an ceann eile i mbaile fearainn na Mainistreach. Déanann Coillte an láithreán i Leacain a bhainistiú agus a rialú agus déanann an Roinn an láithreán sa Mhainistir a bhainistiú agus a rialú. Bhí sé i gceist an láithreán sa Mhainistir a thabhairt chuig an tSeirbhís Páirceanna Náisiúnta agus Fiadhúlra, ach níor tharla sé sin go fóill.

Cuntas a thabhairt i dtalamh agus i bhfoirgnimh

- 10.41** Foráiltear leis na polasaithe agus na prionsabail chaighdeánacha chuntasaíochta le haghaidh cuntais chuí a ullmhú gur cheart an talamh ar fad agus na foirgnimh ar fad atá faoi úinéireacht an Stáit agus atá á rialú agus á mbainistiú ag an Roinn a chur ar áireamh i ráiteas na Roinne faoin staid airgeadais. Nuair is cuí, ba cheart bunús luacháil na talún agus na bhfoirgneamh a mhíniú i réamhrá an Oifigigh Cuntasaíochta ar an gcuntas leithreasa.¹
- 10.42** Ní dhearna an Roinn cinneadh ar luacháil na réadmhaoine éagsúla ina punann agus, dá bharr sin, ní dhéantar taifead orthu sin sa ráiteas faoin staid airgeadais. Ina ionad sin, cuirtear liosta réadmhaoine le cuntas leithreasa na Roinne.
- 10.43** Dúirt an Roinn nach bhfuil sé i gceist lena polasaí cuntasaíochta, sa chuntas leithreasa, luach a chur ar réadmhaoine atá in úsáid chun a feidhmeanna straitéiseacha a sholáthar. Níl sé beartaithe na réadmhaoine sin a dhiúscairt. Dá mbeifí ag diúscairt ceann ar bith díobh, chuirfí an luacháil margaidh orthu nó, mar mhalairt air sin, gheofaí pionós cuí na Roinne Caiteachais Phoiblí, Seachadta ar an bPlean Forbartha Náisiúnta, agus Athchóirithe.
- 10.44** Dúirt an Roinn chomh maith gurb amhlaidh, go stairiúil, a dhéantaí réadmhaoine Choimisiún na Talún a luacháil agus a dhíol ag praghas comhaontaithe ag am na leithroinnte. Bhí sé beartaithe na réadmhaoine a bhí fágtha, atá faoi úinéireacht na Roinne anois, a luacháil ag am na diúscairthe.

Clár sócmhainní

- 10.45** Is príomhrialú bainistíochta airgeadais é clár sócmhainní lena gcumasaítear do chomhlachtaí poiblí luach a sócmhainní a rianú thar thréimhse ama agus lena gcinntítear nach ndéantar iad a chaillteanas ná a mhí-leithroinnt. I gclár sócmhainní na Roinne, taifeadtar sócmhainní aonair ar mó a luach ná €10,000 an ceann agus áirítear leis faisnéis airgeadais agus neamhairgeadais le haghaidh gach sócmhainne. Déantar talamh agus foirgnimh na Roinne a thaifeadadh ar a clár sócmhainní le luach nialais.
- 10.46** Mar chuid den scrúdú, cuireadh na tailte agus na foirgnimh a taifeadadh ar chlár sócmhainní na Roinne i gcomparáid leo siúd a taifeadadh ar chlár sócmhainní OOP. Fuarthas amach sa scrúdú go bhfuil taifead déanta de cheithre cinn de shaotharlanna agus de thailte na Roinne ag Feirm an Bhaile Fhada, Co. Chill Dara, ar chlár sócmhainní OOP, agus rinne OOP cinneadh ar luacháil ina leith (féach Fíor 10.4).
- 10.47** Luaigh an Roinn go n-oibríonn agus go mbainistíonn sí na ceithre shaotharlann ar an láithreán atá faoi úinéireacht OOP agus is mar gheall air sin go bhfuil taifead déanta orthu ar a clár sócmhainní. Luaigh an Roinn agus OOP go leanfadh siad ar aghaidh le hidirchaidreamh a dhéanamh le chéile maidir le dúblálacha, d'fhonn a chinntiú nach mbeadh aon dúblálacha ann idir na heagraíochtaí amach anseo.

¹ Foráiltear le [Ciorclán 22/2022: Ceanglais Cuntas Leithreasa 2022](#) (An Roinn Caiteachais Phoiblí, Seachadta ar an bPlean Forbartha Náisiúnta, agus Athchóirithe) gurb amhlaidh, áit ina bhfuil úinéireacht talún agus foirgneamh (a) dílsithe in Oifig na nOibreacha Poiblí (OOP) nó (b) dílsithe san Aire, ach rialaithe/bainistithe ag OOP, a chuirtear ar áireamh iad sna cuntais do OOP.

Fíor 10.4 Cóipeanna de chlárúchán réadmhaoine sa Roinn agus in OOP araon

Cur síos	Luach ^a €000
Tailte agus foirgnimh ag an mBaile Fada	23,792 ^b
Saotharlann Tréidliachta Shligigh	780
Saotharlann Tréidliachta Chill Chainnigh	668
Saotharlann Tréidliachta Bhaile Átha Luain	610
Saotharlann Déiríochta Luimnigh	315
	26,165

Foinse: Clár sócmhainní seasta OOP amhail an 31 Nollaig 2022

Nótaí: a Luacháiltear na sócmhainní seo ar a gcostas.

b Áirítear leis €7.1 milliún maidir le Feirm an Bhaile Fhada.

Breiseanna agus diúscairtí réadmhaoine le déanaí

- 10.48** Luadh sa scrúdú go dtagann athrú ó bhliain go bliain ar an liosta de réadmhaoine na Roinne a nochtar ina cuntas leithreasa. Taispeántar i mbreathnú siar thar thréimhse cúig bliana (2018 go 2022) ar bhreiseanna agus diúscairtí réadmhaoine na Roinne gur shainaithin an Roinn 24 cinn d'fhoirgnimh nó de cheapacha talún a raibh faoina húinéireacht nó faoina rialú agus ba cheart a bheith ar a chlár sócmhainní.
- 10.49** Dúirt an Roinn gur gnách nach sainaithnítear láithreáin iar-Choimisiún na Talún ach amháin chun iad a chur ar áireamh sa chlár sócmhainní mar thoradh ar cheisteanna seachtracha ar chúrsaí ar nós teorainneacha, cearta bealaigh agus teideal dlíthiúil.
- 10.50** Ba í an bhreis ba mhó sa tréimhse sin maidir le clár sócmhainní na Roinne ná talamh agus foirgnimh ag Feirm an Bhaile Fhada (féach Fíor 10.4). Cheannaigh OOP iad sin i mí na Nollag 2000, ar chostas thart ar €7.1 milliún. Ag teacht sna sála ar idirchaidreamh idir OOP agus an Roinn, cuireadh le clár sócmhainní na Roinne iad sa bhliain 2022 ar an mbonn go ndéantar an Roinn an fheirm a rialú agus a bhainistiú. Ar leithligh ón scrúdú sin, sainaithníodh san iniúchadh ar chuntas leithreasa 2022 go bhfuil baill foirne na Roinne ina gcónaí i bhfoirgnimh ag Feirm an Bhaile Fhada freisin.
- 10.51** Thar an tréimhse chéanna (2018 go 2022), dhiúscair an Roinn 11 cheapach foraoise chuig Coillte.

Conclúidí agus moltaí*Bainistíocht eastáit*

- 10.52** Tá punann mhór tailte agus foirgneamh ar fud na hÉireann ag an Roinn. Áirítear leis sin réadmhaoine atá liostaithe in aguisín a ghabhann leis an Vóta do Thalmhaíocht, Bia agus Muir, agus talamh agus foirgnimh ag na hIonaid lascaigh Cuain reachtúla. Níl córas bainistíochta eastáit láraithe i bhfeidhm ag an Roinn, áfach.
- 10.53** Níl aon riosca a bhaineann lena punann réadmhaoine, ar nós riosca cúngaigh nó áitiú neamhrialaithe láithreáin ar chlár rioscaí na Roinne. Fuarthas amach i scrúdú ar shampla de réadmhaoine na Roinne earráidí suntasacha agus easnaimh shuntasacha i gclárúchán teidil. Chomh maith leis sin, maidir le ceapach foraoise liostaithe a roghnaíodh le haghaidh cuairte, fuarthas amach nach raibh sí ann.

- 10.54** Fuarthas an chatagóir is mó réadmhaoine ata ag an Roinn faoi láthair ó oidhreacht ó iar-Choimisiún na Talún os cionn 20 bliain ó shin. Cé gur tailte portaigh iad formhór na dtailte sin agus go bhfuil siad faoi réir móincheart agus cearta féaraigh, ní choinníonn an Roinn clár de na cearta sin agus ciallaíonn sé sin nach bhfuil sé ar eolas aici cé leis rochtain ar na tailte sin agus, dá bhrí sin, níl rialú iomlán uirthi ar na sócmhainní sin.
- 10.55** Bhí fianaise de ghearradh portaigh le déanaí ar thrí cinn de chúig láithreán iar-Choimisiún na Talún ar tugadh cuairt orthu. Bhí conraitheoir tríú páirtí ar phortach amháin ag baint móna le hinnealra speisialaithe. Bhí láithreán eile neamhiata agus seachtar feirmeoirí ag oibriú coimíneachta le móinchearta agus cearta féaraigh ar an talamh 285 heicteár ar fad, beagnach.
- 10.56** Ní raibh fianaise shoiléir ann á léiriú go bhfuil rialú cuí ag an Roinn ar fheidhmiú na gceart dlíthiúil dóibh siúd atá i dteideal déanamh amhlaidh. Dúirt an Roinn nach raibh sé riamh mar bheartas ag iar-Choimisiún na Talún móinchearta agus cearta féaraigh a bhainistiú i ndiaidh leithroinnte/dílsithe. Measann an Roinn go bhfuil sé cuí go ndéanann sealbhóirí na gceart amhlaidh iad féin.
- 10.57** Maidir le ceann de na saotharlanna ar tugadh cuairt air, fuarthas amach go raibh eallach, nach raibh faoi úinéireacht na Roinne, ar fhéarach ar chuid dá talamh gan aon chomhaontú cíosa foirmiúil a bheith i bhfeidhm agus gan aon ioncam gaolmhar a bheith i gceist. Ar láithreán eile, shainaithin an fhoireann scrúdaithe teach Seoirseach nach raibh taifead déanta air ar chlár sócmhainní na Roinne ná ar chlár sócmhainní OOP, agus bhí maor na feirme ina chónaí ann. Ní raibh comhaontú dlíthiúil i bhfeidhm don áitíocht. Dúirt an Roinn go raibh an maor in ainm a bheith ina chónaí ar an láithreán, ach ní raibh taifead déanta air sin ina chonradh fostaíochta.
- 10.58** Sainaithníodh teachín eile ar an láithreán céanna agus é in úsáid ag baill foirne ar bhonn sealadach. Cé go ndúirt oifigigh ón Roinn gur éascaíodh an áitíocht ionas nach mbeadh sé tréigthe, ní raibh cuspóir ná beartas gnó soiléir i bhfeidhm ó thaobh a úsaíde de. Fuarthas amach san iniúchóireacht airgeadais go raibh baill foirne na Roinne ina gcónaí i bhfoirgnimh ag Feirm an Bhaile Fhada chomh maith.

Moladh 10.1

Ba cheart don Roinn córas bainistíochta eastáit láraithe a chur i bhfeidhm chun a punann réadmhaoine a bhainistiú. Ar a laghad, ba cheart príomhfaisnéis maidir leis an dúlra, leis an láthair, leis an teideal, leis an scála, leis an mbail agus le húsáid a sócmhainní réadmhaoine a ghabháil sa chóras.

Freagra an Oifigigh Cuntasaíochta

Comhaontaítear.

Bunóidh an Roinn córas bainistíochta eastáit láraithe, agus na catagóirí faisnéise molta do gach réadmhaoin a ghabháil. Beidh sé faoi na Rannóga saineolacha ar fud na Roinne fós, áfach, an phunann réadmhaoine a bhainistiú.

Amlíne don chur chun feidhme

Idir bliain amháin agus dhá bhliain (faoi mbliain 2025), mar d'fhéadfadh go mbeadh soláthar bogearraí de dhíth.

- 10.59** Is rioscaí suntasacha iad na bearnaí agus na laigí sa dóigh a mbainistíonn an Roinn a punann réadmhaoine agus ba cheart iad a ghabháil ina clár rioscaí, ionas gur féidir measúnú a dhéanamh ar a dtionchar dóchúil agus gníomhaíochtaí a shainaithint chun an tionchar a mhaolú. Fuarthas amach sa scrúdú nach bhfuil aon rioscaí a bhaineann lena punann réadmhaoine ar chlár rioscaí na Roinne.

Moladh 10.2

Ba cheart don Roinn, mar chuid dá cleachtadh measúnachta riosca bliantúil, breithniú a dhéanamh ar na rioscaí áirithe a bhaineann le bainistíocht a punainne. Ní mór rioscaí arna sainaithint ón bpróiseas sin a chur leis an gclár rioscaí.

Freagra an Oifigigh Cuntasaíochta

Comhaontaítear.

Breithneoidh an Roinn na rioscaí a bhaineann le bainistíocht a punainne réadmhaoine agus cuirfidh sí ar an gclár rioscaí iad.

Amlíne don chur chun feidhme

Idir sé mhí agus naoi mí (faoi mhí an Mheithimh 2024). Déanfar an measúnú riosca bliantúil taobh le plananna gnó bliantúla rannáin a dhréachtú.

Cuntas a thabhairt i dtalamh agus i bhfoirgnimh

- 10.60** Ní dhearna an Roinn cinneadh ar luacháil na réadmhaoine ina punann agus, dá bharr sin, ní dhéanann sí taifead orthu sin sa ráiteas faoin staid airgeadais. Ina ionad sin, liostaítear iad trí bhíthin aguisín a ghabhann leis an gcuntas sin.
- 10.61** Méadaíonn cuimsiú beartaithe na ráiteas airgeadais do na hionaid iascaigh cuain isteach sa chuntas leithreasa an gá atá ag an Roinn le luacháil chuimsitheach agus tuairisciú airgeadais ar a sócmhainní réadmhaoine féin.
- 10.62** Fuarthas amach i gcomparáid idir clár sócmhainní na Roinne le clár sócmhainní OOP go bhfuil taifead déanta ar chúig réadmhaoine de chuid na Roinne ar chlár sócmhainní OOP, agus tá an fhéidearthacht ann go mbeidh mearbhall ann maidir le freagrachtaí dá bharr. Bhí moill shuntasach ann maidir le réadmhaoine ag Feirm an Bhaile Fhada a chur ar chlár sócmhainní na Roinne.
- 10.63** Chomh maith leis sin, le cúig bliana anuas, shainaithin an Roinn 24 cinn de cheapacha talún agus d'fhoirgnimh ba cheart a bheith ar a clár sócmhainní. Níor aimsíodh na sócmhainní sin ach amháin mar gheall ar cheisteanna seachtracha ar nós cásanna eastáit nó ceisteanna teorann, áfach. Thabharfaí na torthaí sin le fios nach bhfuil punann réadmhaoine na Roinne cruinn ná críochnaithe.

Moladh 10.3

Ba cheart don Roinn cinneadh a dhéanamh ar bhunús luachála dá réadmhaoine agus iad a chur san áireamh ina ráiteas faoin staid airgeadais ina cuntas leithreasa bliantúil.

Freagra an Oifigigh Cuntasaíochta

Comhaontaítear.

Luann an Roinn gur chuir an tAire Caiteachais Phoiblí, Seachadta ar an bPlean Forbartha Náisiúnta, agus Athchóirithe tús le hathchóirithe tuairiscithe airgeadais agus gur forbraíodh caighdeán cuntasáochta áirithe chun réadmhaoín, gléasra agus trealamh a chlúdach. Leis an gcaighdeán cuntasáochta sin, ceanglófar ar gach roinn aon réadmhaoine a luacháil agus iad a athluacháil ar bhonn sceidealaithe.

Bhí cainteanna ag an Roinn cheana féin leis an Aonad Cuntasáochta Rialtais sa Roinn Caiteachais Phoiblí, Seachadta ar an bPlean Forbartha Náisiúnta, agus Athchóirithe maidir le cur chuige cuí a chur chun feidhme i leith an chleachtaidh luachála sin. D'fhéadfadh go dtabharfadh roinnt gníomhaireachtaí ábhartha, amhail Teagasc agus Coillte, cabhair sa phróiseas sin.

Amlíne don chur chun feidhme

Le cuimsiú i gcuntas leithreasa cuntasáochta 2024 a fhoilseofar faoi dheireadh mhí Mheán Fómhair 2025.

- 10.64** Is ceapacha foraoise iad thart ar 7% de na tailte agus foirgnimh atá i seilbh na Roinne. Meastar na ceapacha sin a bheith straitéiseach maidir le heastát foraoise Choillte agus, den chuid is mó, comhdhéanann siad cuid de láithreáin mhóra Choillte atá faoi rialú agus faoi bhainistiú ag Coillte. Comhaontaíodh i bprionsabal sna 1990í go n-aistreofaí iad sin chuig Coillte. Cé go mbeartaíodh sásra chun na réadmhaoine sin a aistriú chuig Coillte sa bhliain 2015, níor aistríodh iad go léir go fóill.
- 10.65** Fuarthas amach i gcuairteanna láithreáin ar thrí cheapach foraoise de chuid na Roinne go raibh na trí cinn acu go hiomlán faoi bhainistiú agus faoi rialú ag Coillte. Bhí réadmhaoín amháin a bhí liostaithe comhdhéanta de dhá láithreán ar leith: ceann amháin a bhí mar chuid d'fhardal Choillte agus an ceann eile a bhí coinnithe ag an Aire, go dtí go ndéantaí aistriú chuig an tSeirbhís Páirceanna Náisiúnta agus Fiadhúlra, de réir cosúlachta.

Moladh 10.4

Ba cheart don Roinn an t-aistriú maidir le teideal dlíthiúil na gcheapach foraoise chuig Coillte a chur i gcrích, mar a comhaontaíodh sa bhliain 2015.

Freagra an Oifigigh Cuntasáochta

Comhaontaítear.

Tá sé de rún ag an Roinn fós na 33 cheapach atá fágtha le Coillte a dhiúscairt chomh luath agus is féidir. Caithfear fadhbanna teidil, fadhbanna clárlainne, cúiseanna riaracháin agus cúiseanna teicniúla dlí atá ar na láithreáin atá fágtha a shocrú sula bhféadfar an t-aistriú deiridh a dhéanamh. Tá measúnú gníomhach á dhéanamh ag an Roinn ar na láithreáin sin d'fhonn dlús a chur leis an bpróiseas agus déanfaidh sí athbhreithniú ar na céimeanna riachtanacha chun na láithreáin atá fágtha a aistriú chuig Coillte agus Oifig an Phríomh-Aturnae Stáit.

Amlíne don chur chun feidhme

Tá athbhreithniú á dhéanamh ag an Roinn faoi láthair maidir leis na cásanna sin. Ní féidir a rá ag an bpointe seo cé chomh fada is a thógfaidh na haistrithe sin. I bhfianaise na bhfadhbanna maidir le clárú talún, d'fhéadfadh sé roinnt blianta a thógáil chun na 33 aistriú go léir a chur i gcrích.